

HENRY ROUSSO
Şimdiki Zamanın Tarihini Yazmak

HENRY ROUSSO 1954 Mısır doğumlu, 20. yüzyıl tarihi ve İkinci Dünya Savaşı konularında uzmanlaşmış Fransız tarihçidir. CNRS (Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) bünyesindeki Institut d'Histoire du Temps Présent'in (Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü - IHTP) kuruluşunda önemli rol oynamış, 1994-2005 yılları arasında kurumu yönetmiştir. *Vingtème Siècle* (1984-2012), *Droit et Société* (1998-2006), *Passato e Presente* (1994-2004), *Hagar. International Social Science Review* (1999-2006) gibi dergilerin yayın kurullarında yer almış, birçok üniversitede çağdaş tarih konularında dersler vermiştir. Başlıca eserleri arasında şunlar yer alır: *Le Syndrome de Vichy* (1987), *La Hantise du passé* (1998), *Stalinisme et nazisme: Histoire et mémoires comparées* (1999), *Vichy: L'événement, la mémoire, l'histoire* (2001), *Le Régime de Vichy* (2007), *Juger Eichmann, Jérusalem 1961* (2011), *La Dernière Catastrophe* (2012), *Face au Passé. Essais sur la mémoire contemporaine* (2016).

La dernière catastrophe. L'histoire, le présent, le contemporain

© 2012 Éditions Gallimard, Paris

İletişim Yayınları 2968 • Tarih Dizisi 150

ISBN-13: 978-975-05-3028-9

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

I. Baskı 2021, İstanbul

EDİTÖRLER Ahmet Insel, Melike Işık Durmaz

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI İngiliz ordusunda savaş ressamı olan

Albert Richards'ın, Kuzey Fransa kıyısında, Alman topçu ateşi altında yapılan çıkarmayı betimleyen tablosu, 1944.

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ VE DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HENRY ROUSSO

Şimdiki Zamanın Tarihini Yazmak

Tarih, Tarihçi ve Çağdaşlık

La dernière catastrophe
L'histoire, le présent, le contemporain

ÇEVİREN *Volkan Çandar*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	7
GİRİŞ	
“ORADA DEĞİLDİNİZ!”	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
GEÇMİŞTE ÇAĞDAŞLIK	27
Eski bir sorun mu?	27
“Tarih adını almaya layık her tarih çağdaştır”	35
Antik şimdiki zaman	38
Ortaçağ’ın sonsuz şimdiki zamanı	44
Çağdaş tarih ve dolaylı tarih	48
Modern çağdaş tarihin doğuşu	59
19. yüzyıl sonunun paradoksal reddi	74
İKİNCİ BÖLÜM	
SAVAŞ VE SONRASI	93
Felaketin ufku	93
Savaştan çıkış ve çağdaşlık	111
Nazizimden sonra	122
İdeolojik mobilizasyon ve demobilizasyon	138
Eşzamanlı olmayan zaman	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSELLİĞİN BAĞRINDA ÇAĞDAŞLIK	157
Uzun erimli tarih ya da şimdiki zamana direnmek.....	158
Hareket halindeki tarihi kavramak.....	169
Kendi çağına angaje olmuş bir tarih.....	179
Şimdiki zamanın yeniden icadı.....	185

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ ZAMAN	209
Şimdiki zaman ve şimdıcilik.....	209
Kontrollü adlandırmalar.....	221
Çağdaş olmak ne demektir?.....	226
Sabit kriterlerle bir tanım yapmak.....	234
<i>Hareket halinde bir dönem</i>	235
<i>Anamlı bir süre</i>	236
<i>Siyasal ihtiyat süresi</i>	238
<i>Yüz yılda bir tekrarlanan ritim</i>	239
<i>Aktör ve tanık</i>	243
<i>Bitmemiş bir tarih</i>	249
Değişken kriterlerle bir tanım yapmak.....	252
1789.....	252
1917.....	254
1945.....	255
1940.....	258
1914.....	261
1989, 2001?.....	265

SONUÇ

“TRAJİK OLAN”LA KARŞI KARŞIYA	267
KAYNAKÇA.....	287
DİZİN.....	308

TEŞEKKÜR

Bu kitabın olgunlaşması epey uzun süre aldı. Bu nedenle řu ya da bu zaman diliminde fikirlerimi beslemiş olan herkesin ismini burada anmam olanaksız. Institut d'Histoire du Temps Présent [IHTP-şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü] her zaman benim entelektüel ve mesleki ortamım oldu ve adını anmak istediğim ilk kişi IHTP'nin kurucusu, çok erken kaybettiğimiz François Bédarida olacaktır. Onunla beraber, yine aramızdan çok erken ayrılan Michael Pollak, Michel Trebitsch ve Karel Bartosek'i de anmak isterim. Kuruluřundan beri enstitüde yer alan Marianne Ranson'un, yine Robert Frank, Denis Peschanski, Jean-Pierre Rioux ve Danièle Voldman'ın isimlerini anmak, kuruluş döneminin hatırasıyla Jean Astruc, Gabrielle Muc, Anne-Marie Pathé ve Éléonore Testa'yı hatırlatmak isterim. Kitabın yazım aşamasında, řu son yıllarda düzenli olarak birlikte çalıştığımız, halihazırdaki enstitü müdürü Christian Ingrao ile Fabrice d'Almeida, Vincent Auzas, Alain Bancaud, Rémy Besson, Anne Boigeol, Olivier Büttner, Juliette Denis, Catherine Hass, Anne Kerlan, Anne Pérotin-Dumon, Malika Rahal ve Fabien Théofilakis'e müteşekkirim. Yardımlarından dolayı Caroline Chanteloup, Valérie Hugonnard, Morgane Jouve, Nicolas Schmidt ve Boris Videmann'a da teşekkürlerimi sunuyorum.

Tarih pratiği üzerine yaptığımız sayısız tartışmalar için Christian Delage ve Peter Schöttler'e özel bir teşekkür borçluyum. Aynı şekilde Christian Delacroix, François Dosse ve el yazmasını okuma inceliğini gösteren Patrick Garcia'nın düzenledikleri tarihyazımı semineri, bu kitabın olgunlaşmasında oldukça etkili oldu.

Aynı zamanda CNRS'nin içinde yönettiğim şimdiki Zamanın Tarihi Avrupa Araştırma Grubu'ndan (*The Network for Contemporary History-EURHISTXX*) arkadaşlarımla; Peter Apor, Paolo Capuzzo, Martin Conway, Norbert Frei, John Horne, Constantin Iordachi, Michael Kopecek, Konrad Jarausch, Pieter Lagrou, Marie-Claire Lavabre, Thomas Lindenberger, Guillaume Mouralis, Peter Romijn, Mariuccia Salvati ve Dariusz Stola ile kurduğumuz sıkı bağlar kitaba büyük fayda sağladı.

Bu çalışmaya doğrudan ya da dolaylı katkı veren bazı isimleri zikretmek isterim: ilk sırada, kitabı ilk okuyanlardan olma inceliğini gösteren Stéphane Audoin-Rouzeau ve Nanterre Üniversitesi'nde uzunca bir süre birlikte seminer yürüttüğüm Annette Becker (ve Nicole Edelman), aynı şekilde Marc Abelès, Ora Avni, Jean-Pierre Azéma, François Azouvi, Omer Bartov, Leora Bilsky, Nathan Bracher, Bruno Chaouat, Myriam Chimènes, Jean-Marc Coicaud, Éric Conan, Olivier Dumoulin, Marc Ferro, Étienne François, Valeria Galimi, Antoine Garapon, Richard J. Golsan, François Hartog, Gerhard Hirschfeld, Bogumil Jewsiewicki, Alice Kaplan, Gerd Krumeich, Gérard Lenclud, Jocelyn Létourneau, Michael R. Marrus, Bertrand Muller, Pierre Nora, –kısa süre önce kaybettiğim çok yakın dostum ve büyük tarihçi– Peter Novick, Michel Offerlé, Pascal Ory, Robert O. Paxton, Philippe Petit, Krzysztof Pomian, Renée Poznanski, Philippe Roussin, Jean-François Sirinelli, Zeev Sternhell, Benjamin Stora, Susan Suleiman, Nicolas Werth, Eli Zaretski.

Geçmişin ağırlığı üzerine uzun sohbetler yaptığımız Francis Hofstein'a da şükranlarımı sunmak isterim.

Son olarak, bir türlü bitmek bilmeyen bir çalışmanın yükünü sabırla taşıyan Hélène'e ve geleceğin sadece eski zamanların bir yanılması olmadığını bana göseteren Linda'ya teşekkür borçluyum.

“ORADA DEĞİLDİNİZ!”

Sahne, 1989’da CNRS [Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi] bünyesindeki bir araştırma ekibi olan Institut d’histoire du temps présent’da [Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü] geçiyor. O gün, müdür François Bédarida, bir sene sonra yapılması öngörülen “Vichy Rejimi ve Fransızlar” konulu uluslararası bir konferansın hazırlanmasına yönelik toplantıya başkanlık etmekteydi. İki genç araştırmacı olan ben ve Denis Peschanski ile müdür arasında, içeriğe ilişkin bir anlaşmazlık baş gösterdi. Müdür, altmış üç yaşında, tanınmış bir tarihçi, Hıristiyan Şahitlik Hareketi’ne mensup bir öğrenci ve direnişçi olarak Alman işgalini ilk yaşayanlardandı. Anlaşmazlığın diğer tarafındaki iki kişi ise otuz beşlerindeydi ve çağdaş tarihyazımını oluşturmak ve geliştirmek amacıyla on yıl kadar önce kurulmuş bir kuruma kendilerini adanmışlardı. Tartışma hararetlendi, gerilim yükseldi. François Bédarida birden, otoriter bir şekilde ve bir nebeze kızgınlıkla haykırdı: “Siz o dönemi yaşamadınız, anlayamazsınız!” Aniden ortama sessizlik çöktü; toplantıdakiler gülmekle şaşkınlık arasında gidip geldiler.

Aslında bu, farklı nesillerden araştırmacıların birlikte çalıştığı bir laboratuvarında yaşanabilecek türden bir olaydı. Gençliklerinde veya yetişkin yaşlarında Nazizme, İkinci Dünya Sava-

şı'na, sömürgeciliğin sonlanışına, Stalinizmin, hatta 1968 Baharı'nın barikatlarına –ve söz konusu oluşumun konusunu doğal olarak teşkil eden birçok başka olaya– tanıklık eden araştırmacılar, bu olaylara bir tarihçi gözüyle yeniden bakmış olsalar bile, bakış açıları kendi deneyimleriyle nadiren örtüşen genç tarihçilerle zaman zaman karşı karşıya gelmiş, zıtlamıştır. Yine de o gün, François Bédarida'nın tepkisi beni çok yaralamıştı. Doğal olarak bu tepkiyi yersiz, neredeyse saçma bulmuştum. Zira “olayı yaşamamış olmak”, esasında tarihçinin doğasında vardır. Fakat bu ikazın, yakın geçmiş üzerine çalışmaya kendini adanmış bir kurum bünyesinde yapılmış olması, üstelik bunun bilimsel, siyasal, etik anlamda yalnızca mümkün değil gerekli de olduğu düşüncesinin savunulması oldukça tuhaftı. Halbuki, yakın geçmiş çalışmasının başlıca özelliği, tam da tarihçi tarafından incelenen olayları yaşamış aktörlerin varlığı ve o olaylara muhtemelen tanıklık edebilmesi, nispeten eski olaylar söz konusu olduğunda da daha genç olanlarla bu konuda bir diyaloga hazır olmasıdır. Şimdiki zamanın tarihçisi, eğer gözlem alanına giren her olayı doğrudan yaşamamışsa, o olayları yaşamış olanlarla en azından konuşabilmelidir. O tanığa tanıklık eder; hatta tanığı sorgulayan bizzat tarihçiye, kendisi ilk, canlı tanık haline gelir. Tanıkla, yaşamı sonlanmadan önce en son konuşan kişi olma imkânını bile bulabilir. Bu açıdan bakınca, François Bédarida'nın tepkisi anlama kavuşuyordu: Mevcut tarihçiler arasında tartışmaya konu olan olayları gerçekten yaşamış tek kişi kendisiydi. Dolayısıyla diğerleri üzerinde şüphe götürmez bir üstünlüğe sahipti; bu üstünlük iddiasını sonuna kadar kullanıyor ve kabul edilmesini bekliyordu.

Bu “olayı yaşamamış olmak” haykırışıyla karşı karşıya kalmak, genel kabul görmüş olmakla birlikte aslında birbirine zıt iki önyargıyla uğraşmak anlamına gelir. Bunların ilki, mesafe konmaksızın iyi tarih yazılamayacağımı, tarihçinin sahneye ancak incelemekte olduğu aktörler sahneyi tamamen terk ettikten sonra girebileceğini söyler. Mesleğin böyle kavranışında tarihçi, sona ermiş bir geçmişi, bitmiş bir hikâyeyi gözlem-ler; sadece kâğıt üzerinde canlandırabileceği ölümlerin zamanı-

na bakar. Artık bugüne etki edemeyeceği için “tarihsel olgu” olarak kabul edilen olayların nesnel, mesafeli, soğukkanlı okumasını gerçekleştirme iddiasıyla, kendisinden önce olan biten her şey hakkında son sözü söylemek gibi mutlak bir avantaja sahiptir. Bu önyargının, 1970’li yılların sonlarında, özellikle yükseköğretimde hâlâ kısmi bir geçerliliği vardı. O zamanlar tarihinin özellikle Ortaçağ ya da modern tarih üzerine çalışması beklenirdi ve haliyle çağdaş, yakın tarihi inceleme yolunu tercih edenler prestijli bir kariyerden de vazgeçmiş olurdu. Yakın geçmiş üzerine çalışan kuruluşların Avrupa’nın dört bir yanında ortaya çıkması ve gelişmesi, bu düşüncenin değişmesine yol açtı.

İkinci önyargı, neredeyse öncekinin tamamen zıddını ileri sürer: Deneyimin bilgiye galebe çaldığına, tarih anlatısının tanıklığın yerine gerçekten asla geçemeyeceğine, geçmiş hakkında uzmanlaşanların hakikat iddiasının, aslında sadece bilimsellik yansımasından ibaret olduğuna inanır. Buna göre yalnızca yakın geçmişin izlerini ve elbette tanıklıkları kaynak olarak kullananlara sırasını bırakmadan önce yakın geçmiş üzerine hakiki bir söylem üretebilecek, konuşabilecek tek kişi, olayı bizzat yaşamış olandır. François Bédarida, bu inancın etkisini kuşkusuz herkesten iyi bilirdi. Zira kendisi sabık savaşçı, sabık direnişçi, sabık sürgün kimliğiyle, yakın geçmişe dair tartışmalarda ve ihtilaflarda tanığın gitgide daha da önemli yer edindiği bir dünyanın insanıydı. Bu, daha kesin bir ifadeyle, ortaya çıkmaları Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ertesine kadar uzanan, ahlâki şahsiyetler ve toplumsal aktörler olarak tanıkların mevcudiyetine ve kamusal alana müdahalelerine tarihçilerin büyük önem vermeye başladıkları dönemdi. Bu durum bazen kendilerine yakın tarihçiler arasında bile sürtüşmelere yol açmıştı. Dahası, sözlü tanıklığın her türlü hakikat değerini baştan reddedenlerle, tersine tanığına, özellikle de o tanık bir kurbansa neredeyse İsevi bir hayranlık besleyenler arasında büyük bir kutuplaşma yaratmıştı. Bizzat kendi izlediği çalışma güzergâhı ve yaşı nedeniyle geçmişin temsiline dair bu iki uç görüş arasında gidip gelmiş olan François Bédarida da işlenmiş bilgi ile yeniden inşa edilmiş

anılar arasındaki bu zıtlaşmanın ne denli zorlu bir mesele olduğunu en iyi anlayacak insanlardandı. 1989'un o gününde, bir anlığına da olsa mesleki habitusunu unutmuş ve şimdiki zamanın tarihçisi kimliğini terk etmeksizin öznelliğini ortaya sermişti. Tabiri caizse üstü kapalı bir şekilde, Thukididis'in tavrını benimseyerek, gerçek tarihçinin incelenen olaylara tanıklık eden kişi olduğunu söylüyordu; tabii aralarındaki tek fark, incelenen olayların –Alman işgali döneminin– bizzat tanığı genç François Bédarida'nın o zamanlar bu dönemin tarihçisi olacağını bilmemesiydi. Yani bir tarihsel anın, hatta sıra dışı bir anın doğrudan ve saf deneyimi ile olay üzerine edinilmiş bilgiyle üretilen anlatı arasında dağlar kadar fark vardır. Yunan tarihçinin yaptığı gibi olayın anlatısını oluşturmak üzere yaşananları bilinçli olarak gözlemlemek başka şey, olaydan diyelim yıllar sonra kendi gençlik hatıralarını inandırıcı bir tarihsel anlatının kurucu unsuru olarak kullanmak bambaşka bir şeydir.

O zamanlar henüz pek olgunlaşmamış bir tarihçi olan ben, oluşturmaya çalıştığımız “şimdiki zamanın tarihinin” tümüyle tarih ile hafıza, bilgi ile deneyim, mesafe ile yakınlık, nesnellik ile öznel, araştırmacı ile tanık arasındaki gerilimlerle, hatta çatışmalarla, tek bir bireyin şahsında cisimleşebilecek bir sürü ayrımla ilgili bir mesele olduğunu işte tam da bu olay sayesinde kavramaya başlamıştım. Tarihi inşa etmenin diğer yollarında olduğu gibi, disiplinin bu alanı da farklı zamansallıkları ve geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki kendine özgü diyalektiği hesaba katmak zorundadır. Disiplinin üstüne eğildiği bu zaman, bilhassa imgelemin alanına girer. Gerçekte ise apayrı nesiller, geçmişe ve yakın zamana dair farklı algular, yaşanmış ve aktarılan olay üzerine çeşitli yaklaşımlar aslında bir arada var olurlar. Bu anlamda şimdiki zaman, tıpkı edebi ve hukuki kurgular gibi kabul edebileceğimiz, bilimsel bir kurguya konu olur. Örneğin af, resmî bir kararla verilmiş cezayı ortadan kaldırır ve hüküm “sanki” hiç verilmemiş gibi yapar; ama suçun anısını silmeye çalışmaz, dahası mağdurdan olayı unutmamasını istemez. Burada kurgu, etkisini göstermeye her durumda devam edecek bir geçmişin ağırlığından bir anlamda kurtulan bir şimdiki za-

manda hareket etmeyi –affetmeyi veya hapisaneleri boşaltmayı– sağlar. Şimdiki zamanın tarihçisi, geçen zamanı sanki “yakalayabilirmiş gibi” yapar, geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki geçişi gözlemek için görüntüyü “dondurur gibi” yapar, bütün insanlık deneyimini tuzağa düşüren uzaklaşmayı ve unutmayı “yavaşlatır gibi” yapar. O halde buradaki kurgu, yaşadığımız şimdiki zamanı, Lethe Irmağı* misali yakalanamaz basit bir an gibi addetmemek, tersine, dönemselleştirme işiyle meşgul tarihçilerin hepsinin yaptığı gibi ona bir derinlik, bir perspektif, bir süre kazandırmak üstüne kuruludur. Sorun aşılmaz değildir, zira sözü edilen şimdiki zaman, incelenen olguların çağdaşları için bile kısacık bir ana indirgenmez: Onların bilinçleri, –zamanı yok saydığı düşünülen– bilinçaltıları, hafızaları şimdiki zamana bir süre atfeder. Bu süre, somut bir gerçeklikten ziyade algıyla ilgilidir ve yaşananlara anlam kazandıran da odur. Bu süreyi, bu özgün zamansallığı “çağdaşlık” olarak tanımlayabiliriz. “Çağdaş” sıfatı, sona ermiş çağların geleneğini, izini, anısını da kapsayacak şekilde, “bizim zamanımıza” ait her şeyi ifade eder burada. Çağdaşlık mefhumu zaten yakın dönemlere özgü bir mefhum da değildir. İlk kültür biçimlerinin belirmeye başlamasından bu yana toplumlar, zaman algısı ciddi oranda farklılaşmış olsa dahi, geçmişin ağırlığını, bazen de yükünü taşıyan ve ihtimallere, hatta geleceğin belirsizliklerine açık bir şimdiki zamanda yaşamıştır. Bir tarihçi, tarihin, o sona ermiş geçmişin bir aktörünü gözlemlediğinde, onun “kendi zamanında yaşamış biri” olduğunu, artık var olmayan ama yeniden inşa edilmesi gereken bir şimdiki zamanda yaşayıp eylemiş olduğunu asla unutmamalıdır; tıpkı Reinhart Koselleck’i de içine alacak şekilde Raymond Aron’dan Paul Ricœur’e tüm bir epistemoloji geleneğinin bize söylediği gibi... Şimdiki zamanın tarihinin özelliği, geçmişin tamamlanmadığı, tümüyle silinmediği, bizzat kendisinin de dahil olduğu bir şimdiki zamanla ilgilenmesidir; ve anlatısının konusu “hâlâ varolan” şeydir. Dolayısıyla elbette bu durum bazı sorunları da beraberinde getirir.

(*) Yunan mitolojisinde, suyundan içildiği zaman geçmişin unutulduğu ırmak –ç.n.

Ortaya çıktığı yere göre 1950’li ve 1970’li yıllar arasında ivme kazanan, tarihyazımının eski Yunan köklerine uzanan geleneği yeniden yaratan şimdiki zamanın tarihi hareketinin arzusu bu sorunları anlamak ve aşmaktır. Bu kitabın amacı, tarih disiplini bünyesinde marjinal bir konumdayken, kısa bir süre içinde merkezî bir yer edinen bu yaklaşımın gelişimini incelemek, itici güçlerini kavramak, paradigmalarını ve varsayımlarını açıklamaktır. Şimdiki zamanın tarihi hep var mıydı? Özgün bir niteliği var mıdır, yoksa yalnızca genel tarihyazımının, ayırt edici herhangi bir vasfı olmayan görünümlerinden biri midir? 20. yüzyılın son çeyreğinde, tarih disiplininin baştan aşağı değiştiğini düşündürtecek ne gibi dönüşümler yaşanmıştır? Burada cevaplamaya çalışacağım sorulardan bazıları bunlar... Ayrıca “şimdiki zamanın tarihi” mefhumunun, tarihyazımına dair uluslararası çerçeveye baktığımızda kendine özgü bir tarihe ve aynı zamanda hem konjonktürel hem de evrensel sorgulamalara cevap verebilecek kendine özgü niteliklere sahip olduğunu göstermeye çalışacağım. Tarihin bu türü belli bir meşruiyet kazanmış olsa da, aynı 19. yüzyıldaki gibi, olduğu haliyle uygulanabilirliğinden çok bu hareketin bir bölümünün son yirmi yılda benimsediği epistemolojik tercihler konusunda pek çok çekişme ve eleştiri ortaya kondu. Dolayısıyla bu eserde “şimdiki zamanın tarihi” tabirinin “çağdaş tarih” tabiriyle karıştırılmaması ve her ulusal geleneğin, yakın geçmişi kendine özgü biçimde tanımlaması gibi konular üzerinde uzunca duruyorum. Bu çeşitlilik kimi kadim ya da yakın zamanlı geleneklerin ve farklı kamusal alanlardaki farklı epistemolojik tercihlerin, tarihsel nesnelere ve duruşların bir yansımasıdır. Aynı şekilde, “çağdaşlık” kavramı da tarihçi için en az kapanmış çağları ve kendi çağını anlamaya çalışan tarihçinin karşılaştığı zorluklar kadar çetrefil bir çokanlamlılığa sahiptir. Bu mefhum yalnızca bir zamansallığa gönderme yapmaz; zamansal anlamda bir yakınlığı, sadece kendi yaşadığı zamana karşı bir merakı ifade etmez; uzamda ve imgelemde bir yakınlığa da gönderme yapar. En uzak geçmiş, bazen yakın dönemli olaylardan daha verimli olabilir. Kişinin, kendi zamanının insanlarıyla çok az ortak

noktası olabilir ve tersine, bir başka zamanda, hatta başka bir mekânda yaşamış ecdada yakınlık duyabilir; onları tekrar keşfedebilmek ve onlara şimdiki zamanda bir güncellik kazandırmak isteyebilir. Görünüşte sıradan olsa da bu tespit sayısız soruyu beraberinde getirir. Hem düşünsel hem de kurumsal boyutta sınırları nispeten belli bir epistemolojik düzleme dahil olan bu eserin konusu tam da budur: Kapanan son asrın ve henüz başında olduğumuz bu yüzyılın trajedisiyle karşı karşıya kalan bir tarih. Tarihin bu hareketi ya da daha doğru deyişle bu pratiği, anlaşılabilir ve kabul edilebilir olmanın sınırına ulaşmış, hatta o sınırı aşmış tarih üzerine bir düşünme biçimini, bir tarih yapma tarzını ampirik olarak resmetmeye çalışıyor. Yakın geçmişin bedenlere, ruhlara, toprağa ve nesnelere ateşten damgasını vurduğu her yerde onu görmek mümkündür.

Tarihçi Antoine Prost, 2006'da yayımlanan bir makalesinde, "Şimdiki zamanın tarihi de diğerleri gibi bir tarihtir" diyor ve bu kavramı tamamen faydacı nedenlerle kurgulanmış "bir sözde-kavram" olarak tarif ediyordu.¹ Yedi sayfalık bu kısa metnin şaşırtıcı ölçüde hınc yüklü dili, meşruiyet savaşını kazanmış bu hareketin zaferini mümkün kılan bayrağı artık elinden bırakması gerektiğini söylüyordu. Bununla beraber, sanki disiplinin bu bölümü epistemolojik bir emperyalizm veya kimsenin adını koyamadığı bir hınc uğruna, isminden ve kimliğinden vazgeçmeliymiş gibi ona hiçbir yeni alan da önerilmiyordu. Oysa bu tarihyazımı pratiğinin, üstü kolayca çizilemeyecek sağlam bazı özgün nitelikleri bulunuyor. Batı tarihyazımının dört büyük kesitinden, Antik Çağ, Ortaçağ, Modern Zamanlar ve Çağdaş Dönem içinden yalnızca sonuncusu muğlak ve tartışmalı bir dönemselleştirmeye konu olmuştur. "Çağdaş" dediğimiz olgunun başlangıcı, ulusal çerçevelere ve geleneklere bağlı olarak 1789'a da, 1917 veya hatta 1989'a da tarihlenebilir. Bitiş tarihine gelince, tanım gereği o da son derece muğlaktır. Bir başka sıradan ama önemli farklılık... Bahsettiğimiz makalede olduğu gibi, tarif edilen bu dört ana dönem içinde çağdaş tarih, sa-

1 Antoine Prost, "L'histoire du temps présent: une histoire comme les autres", *Cahiers d'histoire immédiate*, sayı 30-31, Sonbahar 2006-İlkbahar 2007, s. 21-28.

dece zamansal aralığın yorumlanması konusunda değil, uygulanabilirliği, anlamı, adlandırması gibi konularda da anlaşmazlıklara konu olmuştur – çağdaş tarihin hangi olayla başlatılacağı tartışmasında olduğu gibi Antik Çağ'ın bitişi veya Ortaçağ'ın sonu hakkında da tartışmalar vardır. Kaldı ki, “Çağdaş olmak ne demektir?” sorusu 19. yüzyılda ortaya çıkmış ve tarihsel düşüncenin sınırlarını aşan bir sorudur. Bu soru, felsefeyi olduğu kadar antropolojiyi veya çağdaş sıfatını kendi tarzlarında kullanan sanat tarihini ve müzikolojiyi de kapsar. Burada tarihçilerin konum almalarını gerektiren epistemolojik bir mesele söz konusudur. Hem kendi zamanının tarihini yapma iddiasında olan bir pratiğin uzun evrimi üzerine, hem ona özel bir görünüm kazandırarak sonlanmış olan 20. yüzyılın özgün konjonktürü üzerine, hem de son olarak, disiplinin bütünü içinde tarihi düşünmenin bu biçimine dair özellikleri tanımlamayı sağlayan sabit ve değişken kriterler üzerine kendimi sorgulayarak; bu kitapta yapmaya çalıştığım şey tam da böyle bir konum alma çabasıdır.

“Her tarihin çağdaş olduğunu” veya bu pratiğin temellerinin aslında disiplinin eski zamanlarına kadar uzandığını bıktırıcı şekilde tekrarlayan klişelere takılmaktansa, öncelikle “çağdaş” teriminin ve “çağdaş tarih” veyahut “şimdiki zamanın tarihi” kavramlarının somut olarak ne ifade ettiklerini, zamanda geriye gidip kendi kişisel deneyimlerimden yola çıkarak –yakın geçmişteki büyük çatışmaların tarihini ve hafızasını inceleyerek– anlamaya çalıştım. Ardından, tarihçilik mesleğinin bünyesinde kendine özgü yöntemleriyle, paradigmalarıyla, tartışmalarıyla, muhalifleriyle kurumsallaşmış ve kendisi de bütünüyle yenilenmiş bir “şimdiki zamanın tarihi” mefhumunun ortaya çıkığı 20. yüzyıl üzerinde dikkatimi yoğunlaştırdım. Amacım, bu bölümde çağdaşlığın tarihini yazmak değil, daha çok 1970’li yıllardan başlayarak yükselişe geçen çağdaş tarihin genel kabul gördüğü hipotezini zaman içinde mümkün olan en uzun erime yerleştirmektir. 20. yüzyılın son çeyreği, üzerinde daha çok durduğum bir dönem; çünkü “tarihsellik rejimi”nde –başka yerlerde çok az tartışılan fakat Fransız tarihyazımında

son yıllarda bir şekilde revaçta olan bir terimdir– değişim yaratıp yaratmadığı tartışmasında önemli bir yeri vardır bu dönem. Tarihselcilik tartışması bağlamında, tarih felsefesiyle birlikte doğmuş olan tarihsellik terimi (Almancada *Geschichtlichkeit*) en basit şekliyle ele alındığında, tümüyle zamansal bir nitelik taşır; insanların veya toplumların evrimsel, değişken, sınırlı, ölümlü zamanına dair bir kavramdır ve insanların kendileri hakkında üretecekleri bilginin, geleneksel metafizikle belirligin bir zıtlık içinde, bir sınıra, bir sonluluğa sahip olduğu sonucuna götürür. Bu terimi, hem belirli bir toplumun “olaylar açısından zenginliği” (Claude Lévi-Strauss) hem de özellikle “sıcak ve soğuk toplumlar” veya “devinen kültürler ve devinimsiz kültürler” arasındaki ünlü ayırım yardımıyla toplumları birbirinden farklılaştırmak için bir araç olarak kullanan antropolojinin etkisiyle, mefhum anlam değiştirmiştir. Tarihsellik denen şeyin, insanların veya toplumların kendi zamansallıkları hakkındaki öznel imgeleri, kendilik bilinçleri ya da algıları olduğu yönündeki düşünceleri de buna eklemek gerekir. 1980’li yıllarda, “tarihsellik rejimi” meselesi, Marshall Sahlins’den etkilenen François Hartog gibi tarihçiler ya da Gérard Lenclud gibi antropologlar aracılığıyla iki disiplin arasında köprü kurarak “tarihsel” ile “yapısal” arasındaki on yıllık münakaşaya son verdi. Terimin kullanıma girmesiyle ve geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin günümüz toplumlarındaki yeri konusunda yoğun tartışmaların yaşandığı 1980-2000 yılları arasında, kavram daha da geniş bir anlam kazandı:

Sonuç olarak tarihsellik rejimi deyiminin öncelikle, en azından mantıken, her toplumun kendi geçmişleriyle kurduğu ilişki şekline, geçmişini (kullanmadan önce ve kullanmak üzere) ele alıp işleme biçimine gönderme yapması beklenir ve bunun neticesinde tarih diye adlandırdığımız şey, bir toplumun geçmişini ele alma ve onunla baş etme biçimi ortaya çıkar. Geçmişin ele alışındaki müdahaleciliğin sınırlarına göre bir sıralama yaparsak: Bir toplumun, geçmişinin etkilerini hissetmesine yol açan (her toplumun bir geçmişe sahip olduğu olgusu-

nun doğurduğu etkilerin ötesindeki sıkıntıları yoluna koyan kültürel çerçevelere sahip olma biçimi, o geçmişin bugününde ne şekilde var olduğu (hatta daha ziyade mutlaka var olması), onu nasıl beslediği veya sildiği, nasıl yeniden inşa ettiği, kurduğu, harekete geçirdiği vb. konu edilecektir. Ayrıca kültürel farklılıklara bağlı bir dizi tutum ortaya çıkacaktır: Bir toplumda geçmiş, “yaşamın öğretmeni”, bir diğerinde ise katlanılmaz bir yük, başka bir toplumda bitmek bilmeyen bir kaynak, nadir bir servet halini alacaktır. Tarihsellik rejimi geçmişle ilişkide kültürel olarak sınırlı ve alışıldık biçimleri tanımlayacak, tarihyazımı bu biçimlerden biri olacak ve tür olarak da kapsayıcı bir tarihsellik rejiminin belirli bir unsuru olacaktır.²

Bu mefhum, teorik kapsamının ötesinde, tarih ve hafıza sosyolojisi üzerine, geçmişin temsilleri ve kullanımı üzerine, tarihin tarihi üzerine araştırmaları teşvik etmiştir; çünkü toplumların tarihsel olmakla kalmayıp zaman ve mekân içinde kendilerini tahayyül etme tarzlarının da bir tarihi olduğunu, bunun değişebildiğini varsayar. “Rejim” sözcüğünün kullanılmasının nedeni de aynı uzamda veya aynı zaman diliminde bir arada bulunabilecek farklı zamansal ilişkilene biçimlerini ele alabilme imkânı tanınmasıdır. O halde, tarihsellik rejimleri üzerinde çalışmak yalnızca tarihyazımına –tarihçilerin ürettiği bilginin gelişimine– odaklanmak anlamına gelmez; zamanı, yani konumuz itibarıyla şimdiki zamanı tasavvur etme biçiminin, verili bir anda, verili bir toplumu anlamak için temel bir unsur olduğunu varsaymak anlamına gelir. François Hartog, 1989’dan beri “şimdiki zamana odaklı” bir tarihsellik rejiminde yaşadığımızı ve bunun 1789’da ortaya çıkan “gelecekçi” tarihsellik rejiminin yerine geçtiği hipotezini geliştirmişti. Totaliter binyılcıklar gibi en kötü sapmalarını da içerecek şekilde, kültürel ufuk olarak “geleceğin” tahakkümünün –ilerleme, devrim, büyüme– yerini “şimdiki zamanın” tahakkümü aldı: “Geleceksiz ve geçmişsiz bir [şimdiki zaman] gitgide daha çok ihtiyaç duyduğu geç-

2 François Hartog ve Gérard Lenclud, “Régimes d’historicité”, Alexandru Dutu ve Norbert Dodille (der.), *L’état des lieux en sciences sociales*, Institut français de Bucarest, L’Harmattan, Paris, 1993, s. 18-38, altını s. 26.

mişi ve geleceği gündelik olarak üretiyor ve sadece anlık olanı değerli sayıyor.”³ İlerleyen sayfalarda açıklayacağım bazı farklılık ve ayrımları saymazsak bu tespite büyük ölçüde katılıyorum. Bir semptomdan çok bir tepki olarak gördüğüm şimdiki zamanın yeni tarihinin ortaya çıkması ile şimdıcilik [*présentisme*] arasındaki ilişki noktasında ondan ayrılıyorum. Ben bunu bir tarihsellik rejiminden diğerine geçiş olarak görüyorum, çünkü Batı dünyasında zaman tahayyülündeki değişimlerin, özellikle de çağdaşlık sorununun, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından önce, 1970'li yıllarda başladığını ve dolayısıyla Soğuk Savaş'ın ve Sovyet sisteminin sona erişinden başka öğelerle ilişkili olduğunu düşünüyorum. Son olarak, eğer şimdiki zaman, günümüzde tartışmasız müteahhkim ve hatta yayılcı bir kategori oluşturuyor ve özellikle yakın geçmişe dair anıları ne şekilde tasavvur edeceğimiz üzerinde tesirli oluyorsa da, unutulmamalıdır ki bu anılar, bu hafıza, esasen oldukça geleneksel biçimde, geçmişin bir yük, bir kâbus gibi görüldüğü bir rejimde ortaya çıkmaktadır ve bunlarla hesaplaşmak için üretilen çözümler, nihayetinde şimdıciliğin bir biçiminden ibarettir.

Bu bakımdan, diğer birçoğuna ilaveten, savaş olgusunun Fransız Devrimi'nden beri çağdaş Batı'nın tarihsel zamanını ne denli etkilediğini görmek beni epey şaşırtmıştır. Aktörlerin ya da tarihçilerin çağdaş dönemin çerçevesini belirlemek için çizdikleri sınırların çoğu, savaşların sona ermesi, bazen de savaş katılma olgularıyla örtüşür: Birinci Dünya Savaşı'nın sonu, İkinci Dünya Savaşı'nın sonu, Soğuk Savaş'ın sonu. Bu tarihlere ilave edilebilecek iki devrim vardır: Avrupa'da uzun bir savaş dönemini başlatan 1789 Devrimi ve kısmen Büyük Savaş'ın sonucu olarak görülebilecek 1917 Devrimi. Daha derinlemesine bakarsak, savaşların ya da devrimlerin patlak veriş, tıpkı 1789'dan sonra yaşandığı gibi açıkça yeni bir tarihsellik rejimi yaratmadığında, çağdaş tarihe ilginin yeniden artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla yakın geçmişe duyulan ilgi, bir şiddet nöbeti anına ve dahası olayın sonrasına, yani tetikleyici olayı izle-

3 François Hartog, *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*, Éditions du Seuil, Paris, 2003.

yen dönemlere, ne olduğunu kavramak, işin bilincine varmak, mesafe almak için gerekli olan zamana, fakat bir travmanın etkilerini taşıyan ve hatırlamaya duyulan ihtiyaçla unutkanın cazibesi arasındaki kuvvetli gerilimlerle biçimlenmiş bir zamana kaçınılmaz olarak bağlı gibi duruyor. Burada öne sürdüğüm hipotez, nihayetinde çağdaş tarihe dair her şeyin, çağımızın kronolojik bakımdan en yakın tarihli olmasa da en çok sözü edilen “son felaketiyle” başladığını ileri süren bu özlü ve güçlü tanıma dayanıyor.

O halde, bir dönemin “şimdiki zamanı” ne zaman başlar? Onun son kurucu olayıyla, varlığını belirleyen olayla başlar. Mutlu bir çift için şimdiki zamanın başlangıcı düğün günüdür. Bu örnekten yürüyerek, belirli bir dönemin şimdiki zamanı tanık olunan son felakete başlar denebilir. Elbette, bu terim esası maskeleyebilir. Hemen hemen her halk –halkların tarihine artık değinmenin zamanı geldiğine göre– aynı son felaketi, İkinci Dünya Savaşı’nı yaşadı. Fakat ne kadar şiddetli olursa olsun, şimdiki zamanın başlangıcını belirleyen şey sadece felakete maruz kalmış olma olgusunun kendisi değildir. Şimdiki zaman her yerde 1945’te başlamaz; ancak ona maruz kalanların tarihsel yapısının şimdiki zamanı felaket ile başlar.⁴

Bu oldukça teknik metinde şimdiki zamanın tanımı –Almancada *Zeitgeschichte*– iğneli bir tanımla ilmi bir tanım arasında gidip gelir. Yazarı Hermann Heimpel, savaş sonrası Alman üniversite yapılanmasına mensup ve Max Planck Tarih Enstitüsü’nün 1950’lerin sonundaki direktörüdür. Yazıları ve izlediği yol, çağdaş Alman tarihyazımının belirsizliklerini ortaya koyar ve bu kıtapta ortaya koymaya çalıştığım problemlerin bir kısmının modeli niteliğindedir. Kendisi Alman Nazi rejimine bağlılığını ilan etmiş ve Fransa’nın yenilgisinden sonra Strasbourg’daki Reich Üniversitesi’ne atanmış, savaş sonrasında ise Alman suçlarıyla

4 Hermann Heimpel, *Der Mensch in seiner Gegenwart. Acht historische Essays*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1957 [1954], s. 12. Bu metinle Ulrich Raulff’un bir konferansı sayesinde tanıştım: *De l’origine à l’actualité. Marc Bloch, l’histoire et le problème du temps présent*, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1997, s. 19.

la ilk yüzleşenlerden biri olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren, muğlak bir kavram olan *Vergangenheitsbewältigung*, yani Federal Cumhuriyet'in tarihinde başat bir yer işgal eden Nazi "geçmişle yüzleşme" mefhumunun oluşmasına katkı vermiştir.⁵ Buna Üçüncü Bölüm'de değineceğim. Bu anlamda, "felaket" terimi Nazizm bağlamında uzun bir tarihe sahiptir. 1940'lı yılların sonlarında hem Nazilerin kurbanlarını hem de Alman halkının acılarını kapsayacak biçimde ele alınıp örtülü bir şekilde Almanların savaş sorumluluklarını hafifletmek için kullanılmıştır. 1980'li yıllarda Yahudi soykırımının tekillliğini ve özgünlüğünü ifade etmek üzere İngilizce literatürde kullanılan "Holokost" sözcüğünün yerini, onu tam olarak ikame edemese de İbranicesi –Shoah– aldı; özellikle de Claude Lanzmann'ın aynı adlı filminden sonra. "Felaket" sözcüğü daha sonra Filistin Nakba'sına [Büyük Felaket], yani 1948'de yaşanan kitlesel sürgüne nazire ya da tepki olarak bazı halkların kimliğinin kökenindeki kurucu trajediyi ifade edecek şekilde yaygınlık kazandı.

Demek ki burada "felaket" terimini etimolojik anlamıyla; Yunanca manasıyla bir "kargaşa" ve aynı zamanda bir "son" olarak, diğer yandan da Latince de aldığı edebi ve dramaturjik anlamıyla bir "çözümleme", bir "*coup de théâtre*"* ve her iki koşulda da sonuçlarıyla başa çıkılamaz bir olay olarak anlamak gerekir. Felaketi, uçucu bir şimdiki zamanın eğreti bir başlangıç noktası olarak görmekte ısrar eden ve öncüllerini 1917-1918'lerde bulabileceğimiz bu tarihyazımı anlayışı tarihte süreksizlik mantığına dayanır. Bu, daha ziyade tarihte ilerleme yönünde bir süreklilik, bir doğrusallık, bir tamamlanma düşüncesine dayanan –ve tarihin akışı içinde temel bir kırılmayı en azından Batı tarihinde bizzat yaşamış olan– devrimci modernite mantığından bir kopuştur:

Kendi geçmişini aydınlatmak üzere yeterince belirgin bir olay vuku bulduğunda tarih meydana gelir. O halde, geçmiş olayla-

5 Nicolas Berg, *Der Holocaust und die westdeutschen Historiker. Erforschung und Erinnerung*, Wallstein Verlag, Göttingen, 2003.

(*) Olayların beklenmedik şekilde gelişmesi – ç.n.

rın karmaşıklığı ancak bir başlangıca ve bir sona sahip olurlarsa bir anlatı biçiminde bugüne taşınabilirler. Bu tip bir olayın açığa çıkardığı şey, şimdye kadar saklı kalmış geçmişe dair bir başlangıçtır; aydınlatıcı olay, tarihçiyeye, gün yüzüne henüz çıkardığı bu başlangıcın sonlanması gibi görünür. Bu “son” ancak gelecekte yeni bir olay gerçekleştiğinde yarımın tarihçilerinin gözünde bir başlangıç olarak belirecektir.⁶

Bir tarihsel, insani “felaket”in herkes tarafından ve evrensel olarak aynı şekilde algılanması nadir rastlanan bir şey olduğundan, elbette kavram bazı zorluklar içerecektir. En azından bize kilometre taşları sunan 20. yüzyıl felaketlerinin şimdye dek eşine rastlanmamış felaketler olduğunu söyleyebiliriz: İki dünyaya savaşının kazananları ve kaybedenleri, her ne kadar kimin ne kadar sorumlu olduğu hâlâ tartışma konusu olsa da, bu savaşların iki taraf için de insanlık tarihinde daha önce görülmemiş boyutta afetlere neden olduğunu sonunda kabul etmişlerdir. Bu tespit ile Jean-Pierre Dupuy’nin “aydınlanmış katastrofizm” savunusu, buraya kadar anlatıklarımızla örtüşüyor; çünkü geleceğin felaketleri üzerine bugün berrak bir şekilde düşünme zorunluluğu, şimdiki zamanın içinde başlangıç noktası işlevi görecek olan yakın geçmişin felaketlerini düşünme zorunluluğunu da getiriyor beraberinde:

İnsanlık, geçen yüzyılda, ya doğrudan, yani nükleer savaşla, ya da dolaylı yoldan, yani hayatta kalması için gerekli koşulları tahrip ederek, kendi kendini yok edebilecek seviyeye geldi. Bu eşiğin aşılması an meselesiydi, ancak potansiyel tehlike artık görünür ve kritik hale geldi.⁷

Dolayısıyla 20. yüzyılın felaketlerinin ve özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın yeni bir çağdaşlık fikrini ortaya çıkardığını düşünmemizi sağlayacak pek çok veri vardır. Fakat bu yeni çağdaşlık düşüncesi, 1960’lı yıllarda 1945’e bakıp bu tari-

6 Hannah Arendt, “Compréhension et politique”, *La Nature du totalitarisme*, Payot, Paris, 1990, s. 55.

7 Jean-Pierre Dupuy, *Pour un catastrophisme éclairé. Quand l'impossible est certain*, Éditions du Seuil, Paris, 2002, s. 9.

hin yepyeni vaatlerle dolu bir dünyanın –Avrupa, büyüme, barış– başlangıç noktası olduğuna inananların iyimserliğini değil, kolektif hafıza düzeyinde yakın geçmişin en ölümcül anlarının, “geçip gitmeyen” anların izlerini taşıyan bir kötümserliği yansıtır. Şimdiki zamanın tarihine dair bu yeni girişimin amacı, geçmişin bu saplantısal, travmatik vizyonuna eşlik etmek değil, onu anlamaya yardımcı olmak, hafızayla bu denli hemhal olmasına rağmen tarihe belli mesafeyle yaklaşmaktır. Bu tarihyazımı, çoğunlukla eksik ve muğlak okuma çerçeveleri sunmak durumunda kaldı. Kendine has epistemolojik temelleri araştırırken, Nazi geçmişinin veya sömürgeciliğin sonlanışının yarattığı sorunlara göğüs germek zorundaydı: Temel özelliklerinden biri ve kuşkusuz en büyük zaafı bu olmuştur. Dahası, şimdiki zamanı yaşanan son felakete kadar götürmek yapısal bir tanımla da ilgilidir: Bazı felaketler, konjonktürel bir durumdan çok, tarihsel zamana damgasını vurmuştur. Bizim tarihsellik rejimimiz, büyük ölçüde yakın geçmişte yaşanan büyük felaketlerin hatırasının üstesinden gelmek, dolayısıyla uzun erimli bir tarihsel sürekliliğe bağlanmak gibi zorluklarla tanımlanır. Bir “çağdaşlık” tanımı yapmaya imkân sağlayan, örneğin tanıklıklarını dile getirebilecek hayatta kalmış aktörlerin varlığı gibi sabit kriterleri ve bir yazarın, bir kültürün, bir ülkenin çoğu kez ideolojik veya entelektüel *önyargılarına* bağlı olarak yaptıkları farklı dönemselleştirmeler gibi değişken kriterleri anlamaya uğraşan bu çalışmada ele alacağımız son nokta da bu olacaktır.

Bu çalışmayı, başta bir tür saldırı olarak tasarlamıştım. Proje, zamanla, daha açık bir sorgulamaya dönüştü. Bu eser ne bir epistemoloji çalışması, ne tarih yazmak üzerine normatif bir deneme; en basit haliyle, şimdiki zamanın tarihi üzerine bir fikir yürütmedir. Bu çalışma benim tarih disiplinine bakışımı oluşturan hassas dönemlerin incelenmesi alışkanlığının ve saha araştırmalarının bir sonucudur ve tabii ancak bunlar sayesinde mümkün olabilmiştir. Bununla birlikte, çağdaş tarihin nasıl yazılabileceğine dair bütün yazım biçimlerini ortaya serme iddiasında değildir. Kitap özellikle Fransa, Almanya ya da

İngilizce konuşulan ülkelerdeki tarihyazımının durumuna değinerek güncel toplumların geçmişleriyle kurdukları ilişkilerde özel bir konjonktürü inceliyor. Durumları burada geliştirilen perspektife kısmen giren İtalyan, İspanyol veya Latin Amerika tarihyazımlarını zaman ve yer kısıtları nedeniyle veya uzmanlığım yeterli olmadığı için buraya alamadım. Çağdaş tarih bu bölgelerde, akademik dünyada olduğu kadar kamusal alanda da önceki zamanlara kıyasla çok daha önemli bir yere sahip. Bugün birçok ülkede tarih öğrencilerinin, eğitim programlarının, bu disipline ayrılmış kaynakların büyük bölümü çağdaş tarih alanında yoğunlaşıyor. Bundan otuz yıl önce bu tahayyül dahi edilemezdi, zira şimdiki zamanın sadece başka sosyal bilim dallarının, en kötü durumda da araştırmacı gazetecilik alanının konusunu oluşturduğu düşünülürdü. Öte yandan, yakın geçmiş gitgide daha çok yazarın, film yapımcısının, belgeselcinin, her alandan sanatçının dikkatini çekiyor artık. En tuhaflarından en birikimli olanlarına kadar sayısız blog, internet sitesi ve forum da bu konuya odaklanıyor. Bu gelişmeler, yakın geçmişe yönelik yeni yeni oluşan ilginin ve onu anlama çabasının bir işaretidir.

Aynı zamanda, genel olarak tarihin konumu da mahiyet değişirdi. Hafıza ve miras kavramları kamusal ve bilimsel alanı adeta ele geçirdi. Tanıklık, toplumsal ve ahlâki bir buyruk halini aldı. Tarih mahkemesi, yargının yerine geçti ve bazen yırım yüzyıllık siyasal suçların yargılandığı bir yer gibi algılanmaya başladı. Devletler, ulusal ve uluslararası boyutta “kamusal geçmiş politikalarını” uygulamak için çok sayıda kaynak seferber etti ve çaba harcadı. Kamusal alanda, dilde “geçmiş”, çözümlenmesi gereken bir mesele haline geldi. Bugün toplumların, grupların veya bireylerin [geçmişle] “hesaplaşması”, “yüzleşmesi” gerektiği söyleniyor. İngilizcede kullanıldığı haliyle *coping with the past* [geçmişle hesaplaşma], hatta “yüzleşme”, “hükmetme” anlamına gelen *coming to terms with* veya *mastering the past*, Almanca ifadesiyle *Vergangenheitsbewältigung* gibi deyimlerle karşılaşılıyor. Geçmişini aslında kendisine ait olmayan bir yere yerleştirmemiz, yani önümüze koymamız ya da

Walter Benjamin'in Paul Klee'nin "Angelus Novus"unu gözlemlerkenki kahince bakışının somut örneği gibi geçmişle başa çıkmak için devamlı geleceğe sırtımızı dönmemiz epey tuhaf. Çağımızın toplumları tarihle ve özellikle de yakın tarihle, derin bir çelişkinin izlerini sırtında taşıyan bir ilişki kurmaya çalışıyor: Aşılabilir travmalardan, hafıza savaşlarından, kamusal polemiklerden ve çoğu zaman karmaşık bilimsel tartışmalardan doğan, bireysel veya kolektif çelişkiler bunlar. Tarih artık, her şeyden önce saygı gösterilmesi gereken gelenekler, sonraki nesillere bırakılacak miras, geliştirilecek bilgiler veya anılması gereken ölümler şeklinde ifade edilmiyor. Unutmanın belirsizliğinden geçmişi kurtarma gerekliliği ve ancak kamusal veya özel mekanizmaların onu mezarından çıkarabileceği fikri o kadar yerleşmiş halde ki, tarih daha çok "yönetilmesi" gereken bir sorun, sürekli bir yas veya hafıza "çalışması" olarak ifade ediliyor. Böylelikle geçmiş, günün gereklerine uygun hale getirilmek için mütemadiyen gayret gösterilmesi gereken bir mesele haline gelmiştir. Artık geçmiş toplumsal hareketlerin alanı olmuştur. Toplumsal bir tanınma ihtiyacı, geçmişin onarılması ve tazminine yönelik politikalar, özür söylemleri ve yakın geçmişin büyük felaketlerinin kurbanları için duyulan "pişmanlık", tarihsel işleyişe özgü hakikat arayışının yerini almıştır. Şimdiki zamanın yeni tarihi tam da bu bağlamda gelişti: Ölümcül bir yakın geçmişin arazlarına, uzmanlığın büyük bir kısmını oluşturan geçmişin tazmini meselelerine, önemi arttı-ça berraklığını azar azar kaybeden hafıza olgusu hakkında dolaylı olarak söylemin taleplerine cevap oluşturmak üzere... Şimdiki zamanın tarihçileri, bazen kendilerini savunarak, bazen mesafeli bir gözlemci olma alışkanlıklarından çok uzak eylemlerin büyümesine kapılarak, halihazırda yapılmakta olan tarihin aktörleri haline geldiler.